



RAZOM

Together we are Ukraine

Посібник по захисту прав людини для мешканців Криму

Іванна Білич, Андреас Нойман, Віктор Опара, Аджіта Пічайпілай,
Матеуш де Моура Сена, Олена Шарван

На замовлення україно-американської
правозахисної організації «Разом»

Нью-Йорк 2015

За довідкою звертайтеся за адресою:
Razom, Inc., 140 2nd Avenue, Suite 305, New
York, NY 10003, або пишiть на електронну пош-
ту: news@razomforukraine.org
PDF версія цього документа доступна на
веб-сторінці: razomforukraine.org

Дизайн: Олександр Безобчук.

Зміст

Вступ	4
Загальні вказівки	6
Конкретні вказівки	8
I. Громадянські та політичні права	8
1. Право на життя	8
2. Право на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження	9
3. Вільний та рівний доступ до правосуддя	11
4. Право на громадянство	13
5. Право на приватність та сімейні права	14
6. Право на особисту свободу та безпеку	15
7. Свобода думки, сумління та віросповідання	17
8. Свобода слова	19
9. Свобода зібрання	20
10. Право на правду	22
11. Право на участь у державному управлінні	23
12. Право на свободу від дискримінації та рівність перед законом	25
II. Соціальні, економічні та культурні права	27
1. Право на власність	27
2. Право на соціальне забезпечення	28
3. Право на адекватний рівень життя	30
4. Право говорити власною мовою та дотримуватись власної культури	31
5. Право на освіту	33
6. Право на здоров'я	34
Перелік контактів	37
Українські урядові агенції:	37
Кримські та російські урядові агенції:	37
Місцеві правозахисні організації:	37
Міжнародні правозахисні організації:	38

Вступ

Від моменту анексії Криму Російською Федерацією у березні 2014 року, ситуація з правами людини на Кримському півострові різко погіршилася. Згідно зі звітами різних правозахисних організацій (Human Rights Watch, Atlantic Council, Freedom House та Української Гельсінської спілки з прав людини), мешканці Криму щодня стикаються з грубими порушеннями своїх прав. Теперішня місцева влада Криму, а також російська влада, особливо жорстко ставляться до етнічних, релігійних та національних груп, які є противниками анексії чи підозрюються у «антиросійській діяльності» (наприклад, корінне населення Криму - кримські татари).

Цей Посібник по захисту прав людини (“Посібник”) був створений у відповідь на глибоку кризу прав людини в Криму, щоб допомогти місцевому населенню, яке знаходиться у складних економічних, інформаційних та юридичних обставинах. Мешканці Криму не ознайомлені зі своїми конкретними правами і не мають змоги вимагати їх дотримання. Отже, ціллю цього посібника є ознайомлення членів усіх етнічних та релігійних груп Криму зі своїми основоположними правами і, таким чином, покращити їхній доступ до правосуддя, з врахуванням реалій поточної ситуації.

Посібник подає перелік основоположних прав, які стосуються ситуації в Криму. Цей перелік складений згідно з міжнародними договорами про права людини, а також слідуючи з положень Конституції України та Російської Федерації. Кожне з цих прав аналізується відповідно до наступних критеріїв:

- Обсяг застосування (хто є захищеним)
- Значення права
- Обмеження права
- Державні зобов'язання щодо права
- Способи захисту права (самозахист, адміністративні, судові, соціальні)
- Способи протидії порушенням права

Кожна частина Посібника писалася з думкою про самодостатність. Безумовно, зміст різних частин перетинається, і жодна з них не може бути повністю відокремленою від інших. Однак не обов'язково перечитувати увесь текст; його можна вживати як довідник, залежно від конкретних потреб. Хоча конкретні поради з питань прав людини не входять в обсяг цього Посібника, загальна інформація, яка тут поміщена, може стати в пригоді як точка відліку.

Щоб наділити осіб, суспільні рухи та інститути громадянського суспільства

ширшими можливостями, Посібник включає перелік українських та міжнародних правозахисних організацій. Цей перелік допоможе поінформувати населення Криму про те, куди саме можна повідомляти про порушення прав та звертатися по пояснення чи пораду. Автори Посібника щиро надіються та вірять, що їхні наміри – допомогти населенню Криму ознайомитися зі своїми правами та способами їх захисту – будуть реалізовані.

Зворотній зв'язок є важливим для оцінювання користі та практичної вартості цього Посібника. Автори просять усіх користувачів надсилати свої коментарі чи пропозиції щодо вдосконалення Посібника на наступну адресу: news@razomforukraine.org.

Загальні вказівки

Мати право означає користуватись ним вільно, без перешкоди чи втручання, а також бути захищеним від його порушення. Однією з основних функцій держави є гарантія та захист прав її громадян, а також усіх інших осіб, які знаходяться в її юрисдикції. З цього огляду, держави мають негативні та позитивні зобов'язання. Негативні зобов'язання полягають у повазі держави до прав людини та уникання певних дій, які можуть спричинити порушення цих прав. Тим часом позитивні зобов'язання полягають у відповідальності держави застосовувати певні заходи, щоб захистити особисті права людини від порушення іншими особами.

Способи захисту прав людини:

- Самозахист (декларації, вимоги, протести, публікації в ЗМІ тощо)
- Неурядовий захист (засудження, звіти та документальні твердження національних та міжнародних неурядових організацій)
- Інституційний захист (запити/петиції до державних органів)
- Судовий захист (подання позову до національних та міжнародних судів)
- Міжнародний захист (апеляції до міжнародних організацій, в тому числі до тих що входять в систему ООН, та до різних регіональних організацій)

Можливі засоби протидії:

- Відшкодування, компенсація, відновлення, судова заборона, міжнародні санкції проти держави, збереження належних юридичних процедур та притягнення правопорушника до відповідальності.

Що робити, коли ваші права порушено:

- Спочатку, задекларуйте своє право. Для цього потрібно бути повністю ознайомленим зі значенням своїх прав та із зобов'язаннями інших щодо їх захисту;
- По-друге, зверніться по допомогу до місцевих або міжнародних правозахисних організацій;*
- По-третє, позвітайте про порушення до державних агенцій (поліція, омбудсмен, служба безпеки тощо);
- По-четверте, вимагайте захисту або подайте скаргу в державні органи;

* Перелік контактів правозахисних організацій та державних органів поданий нижче.

- По-п'яте, подайте позов до місцевого суду для отримання декларативного рішення суду чи судової заборони, а також для відшкодування чи отримання компенсації;
- По-шосте, зверніться по захист до міжнародних інституцій, наприклад, шляхом подання позову проти держави (наприклад, України чи Російської Федерації) до Європейського суду з прав людини за порушення ваших громадянських та політичних прав.

Конкретні вказівки

I. Громадянські та політичні права

1. *Право на життя*

Право на життя – це право бути живим і мати захист від незаконного вбивства.

Хто має право на життя? Кожна людина

Мати право на життя означає:

- Жити у своїй громаді без страху бути вбитим чи отримати фізичне ушкодження;
- Бути захищеним від фізичних, психічних та психологічних нападів, що можуть загрожувати життю;
- Мати гарантію, що кожний, хто погрожує забрати або фактично забирає життя іншої людини, буде притягнений до повної відповідальності;
- Отримувати компенсацію за будь-яке незаконне позбавлення життя когось з рідних.

Можливі обмеження права на життя:

- Позбавлення життя в цілях самозахисту чи захисту іншої особи від нападу, що може загрожувати життю;
- Пропорційні дії спрямовані на законний арешт або запобігання втечі від законного затримання;
- Законні дії спрямовані на придушення бунту чи повстання, якщо в конкретно даних обставинах це дозволено законом, наприклад, коли є безпосередня небезпека, що без таких дій інші особи будуть позбавлені життя.

Державні зобов'язання щодо права на життя:

- Тренувати та забезпечувати необхідним спорядженням органи правопорядку, та ставити перед ними завдання захищати життя людей;
- Ретельно та незалежно розслідувати випадки погрози позбавити чи фактичного позбавлення життя;
- Послідовно та неупереджено карати осіб, відповідальних за або співучасних у порушеннях права на життя;

- Забезпечувати рідним жертви чи економічно залежним від жертви особам ефективні способи отримати належну компенсацію.

Способи захисту права на життя:

- Уникати фізичних сутичок з особами, які погрожують використанням смертельної сили, незалежно чи це державні службовці, чи незаконні угруповання;
- Вчасно привернути увагу до дій, які потенційно загрожують життю (наприклад, повідомити службу безпеки, журналістів що проводять розслідування, правозахисні організації тощо);
- Повідомити про потенційне або фактичне позбавлення життя державні агенції: поліцію, прокуратуру, суд, органи національної безпеки, омбудсменів;
- У випадку бездіяльності цих органів, подати скаргу у вищі державні інстанції (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Зібрати та зберегти цілісність доказів порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на життя:

- Родичі жертв повинні подати цивільний позов проти порушників для отримання компенсації;
- Родичі жертв повинні подати цивільний та адміністративний позови проти державних органів влади за їхні дії або брак дій впродовж процесу розслідування, особливо якщо державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування справи;
- При відсутності ефективного та незалежного ухвалення рішень місцевими судами, подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 3 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- Стаття 20 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 27 Конституції України.

2. *Право на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження*

Право на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження – це право, щоб з вами поводитись порядно та гуманно, без жорстокості та приниження гідності, наприклад, не били, не застосовували електричних шоків, не позбавляли сну чи їжі тощо.

Хто має право на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження? Кожна людина

Мати право на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження означає:

- Не отримувати сильного болю чи страждань, фізичного чи розумового;
- Бути захищеним від жорстоких чи незвичайних методів допитування (приклад: побиття, зав'язування очей, електричні шоки, крапання води на голову, нацькування собак, приниження гідності, роздягання, імітація потопання в воді, позбавлення сну, підвішування за кінцівки, відмова у їжі чи воді тощо);
- Мати гарантію, що кожний, хто катує інших чи поводить з іншими жорстоко або принизливо, буде притягнений до відповідальності;
- Отримувати відповідну компенсацію за катування чи інше жорстоке поводження;

Можливі обмеження права на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження:

- Немає жодних юридично визнаних обмежень.

Державні зобов'язання щодо права на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження:

- Заборонити катування та нелюдське поводження усіх видів на законодавчому рівні;
- Застосувати ефективні заходи, щоб запобігти катуванням на території державної юрисдикції;
- Ретельно та незалежно розслідувати випадки катувань та жорстокого поводження;
- Послідовно і неупереджено накладати жорсткі покарання на осіб, відповідальних за порушення права на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження, або співчасних у таких порушеннях;
- Забезпечувати жертвам ефективні способи отримувати компенсацію.

Способи захисту права на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження:

- Уникати участі в насильницьких протестах чи асоціаціях;
- Повідомляти про випадки катувань чи нелюдського поводження органам правопорядку;
- У випадку їх бездіяльності, подавати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад, голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Повідомляти про порушення омбудсменам (українському та російському), місцевому та національному уряду, а також правозахисним організаціям, особисто або використовуючи «гарячі лінії» чи пошту;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на свободу від катувань та іншого нелюдського поводження:

- Подати позов у місцеві суди проти правопорушників, щоб отримати (і) грошову компенсацію за катування чи інше нелюдське поводження; та (ii) судо-

ву заборону стосовно правопорушника щодо майбутніх актів катування чи іншого нелюдського поводження з жертвами;

- У випадку бездіяльності або залежності місцевих судів, подати позов до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 5 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 7 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або пригноблюючих гідність видів поводження та покарання;
- Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- Стаття 21 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 28 Конституції України.

3. Вільний та рівний доступ до правосуддя

Право на вільний та рівний доступ до правосуддя означає мати право на ефективну протидію компетентних національних судових органів діям, які порушують основоположні права особи, надані їй конституцією та чинним законодавством.

Хто має право на доступ до правосуддя? Усі жертви та їх рідні

Мати право на доступ до правосуддя означає:

- Мати змогу звертатися по судовий захист та добиватися його у формальних та неформальних органах юстиції, з дотриманням стандартів прав людини;
- Мати доступ до справедливого та публічного слухання у незалежному та неупередженому суді та, з моменту початку слухання, до законної процедури;
- Мати доступ до самого суду;
- Отримувати відшкодування за порушення прав людини;
- Отримувати компетентні юридичні поради та мати представництво впродовж розгляду своєї справи;
- Отримувати юридичну допомогу, якщо жертва не може представляти себе саму в суді та не може заплатити за послуги адвоката;
- Мати можливість отримати рішення у своїй справі без зайвої затримки, а також добитися відповідної виправної протидії.

Можливі обмеження права на доступ до правосуддя:

- Наявність системи попереднього дозволу (коли сторони мають схильність подавати скарги чи позови);
- Імунітет від судових позовів, яким користуються деякі професійні категорії;
- Процедурні обмеження, наприклад обмеження в терміні подачі позову або обмежувальні періоди;
- Практичні та фінансові міркування, наприклад кошт судового процесу чи кошт адвокатських послуг;

- Інші державні регулювання (наприклад, захист інтересів більшості, а не індивідуальної особи, у випадках скасування певних юридичних заявок – для прикладу, неможливість подавати особисті позови про захист економічних прав, якщо це заборонено антимонопольним законодавством).

Державні зобов'язання щодо права на доступ до правосуддя:

- Розслідувати та карати порушників;
- Надавати відповідні відшкодування в обумовлених випадках (наприклад, держава не зобов'язана відбудовувати будівлю, яку зруйнував порушник, якщо той прямим чином не пов'язаний з державою);
- Запобігати подальшим порушенням;
- Усувати перешкоди, які утруднюють доступ до правосуддя, включаючи корупцію та дискримінаційні закони, політичні курси та практику, а також повільні, коштовні, неефективні чи обтяжливі юридичні процеси; і надавати доступ до прийнятих рішень на усіх належних мовах;
- Забезпечувати встановлення судових та несудових механізмів захисту права.

Способи захисту права на доступ до правосуддя:

- Коли це можливо, допомагати іншим особам, у яких є перешкоди з доступом до судової системи, наприклад неповносправним особам, іномовним особам або особам, які живуть у віддалених, ізольованих місцевостях;
- Знаходити та звертатися по допомогу до організацій, які надають не надто коштовні чи безкоштовні юридичні послуги особам, які не можуть дозволити оплату таких послуг;
- Повідомляти про обмеження урядовим органам, які мають повноваження захищати це право (омбудсменам, судовим радам призначеним для розгляду скарг про невідповідну поведінку суддів та судів тощо);
- Подавати позови, особисті та колективні (якщо останні дозволені законом), проти порушень даного права;
- Повідомляти про потенційні та фактичні позбавлення цього права неурядовим та міжнародним організаціям;
- Подавати позови до міжнародних судів;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на доступ до юстиції:

- У випадку виникнення перешкоди, особа повинна застосувати будь-який спосіб протидії що забезпечується внутрішнім законодавством, наприклад отримання компенсації чи судової заборони;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини;
- Європейський комітет з соціальних прав (ECSR) також може розглядати колективні скарги від певних організацій про порушення Європейської соціальної

хартії. Органи ООН також можуть приймати рішення щодо скарг про порушення договорів ООН про права людини, якщо держава погодилася на таку процедуру.

Нормативні акти:

- Стаття 8 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 14 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 47 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 55 Конституції України.

4. *Право на громадянство*

Право на громадянство – це право бути визнаним громадянином своєї країни та користуватися правами громадянина, згідно з чинним національним та міжнародним законодавством.

Хто має право на громадянство? Кожна людина

Мати право на громадянство означає:

- Бути визнаним як громадянин суверенної держави;
- Бути захищеним від силового нав'язування громадянства іншої країни разом з слідуючими з нього обов'язками, мовою, культурою тощо;
- Бути захищеним від довільного позбавлення свого громадянства чи ідентичності;
- Отримувати повну компенсацію за незаконне позбавлення свого громадянства та силового нав'язування громадянства іншої країни

Можливі обмеження права на громадянство: Немає жодних юридично визнаних обмежень

Державні зобов'язання щодо права на громадянство:

- Ввести в дію Закон про окуповані території, який визнає недійсним силове нав'язування іноземного громадянства;
- Притягнути до відповідальності осіб, винних у позбавленні громадянства інших;
- Захистити та повернути громадянство вразливим групам населення – дітям, сиротам та ув'язненим;
- Забезпечити компенсацію особам, які постраждали від силового нав'язування російського законодавства, включно з законом про приховування подвійного громадянства;
- Захистити людей від будь-яких заходів Російської Федерації, в результаті яких до мешканців Криму ставитимуться як до «чужинців» у власній країні, включно з системою квот, яку ввів окупант для врегулювання можливостей наймання на роботу.

Способи захисту права на громадянство:

- Активно брати участь у та підтримувати протидію уряду України російській окупації;
- Подати петицію до Парламенту України про продовження діяльності омбудсмена згідно з Законом про окуповані території;
- Документувати усі порушення ваших прав.

Способи протидії порушенням права на громадянство:

- Оскаржувати нав'язане вам російське громадянство перед омбудсменом, призначеним Парламентом України;
- Подати позови у російські суди, щоб отримати декларативні рішення суду;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевою владою, подати позов проти держави, а саме Росії, до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 8 Конвенції про права дитини;
- Статті 4 та 25 Конституції України;
- Стаття 5 Закону України про окуповані території.

5. *Право на приватність та сімейні права*

Право на приватність – це право на повагу до власного приватного та сімейного життя, свого дому та своєї кореспонденції.

Хто має право на приватність та сімейні права? Кожна людина

Мати право на приватність та сімейні права означає:

- Мати право сподіватися на приватність у власному домі та дворі, а саме право бути вільним від необґрунтованого обшуку та арешту без відповідного судового рішення;
- Бути захищеним від довільного втручання в своє сімейне та домашнє життя, згідно з гарантіями Конституції України;
- Мати приватність у кореспонденції, шлюбі та вихованні дітей.

Можливі обмеження права на приватність та сімейні права

Право на приватність та сімейні права особи підлягає виконанню в контексті положення про належний законний процес, який закріплений в більшості демократичних конституцій (включно з українською та російською). Це означає, що обґрунтований обшук та арешт є дозволеними, якщо вони проводяться згідно з встановленою законом процедурою.

Державні зобов'язання щодо права на приватність та сімейні права:

- Ввести в дію Закон про окуповані території, який визнає недійсними дії що суперечать Конституції та законодавству України;

- Підтвердити конституційні права, які стосуються приватності, а саме обороняти сім'ю кожного та забороняти втручання у сімейне та домашнє життя, згідно з Конституцією України;
- Забезпечувати адекватну компенсацію для жертв, які постраждали від нав'язування російського законодавства, включно з антиекстремістськими законами, які начебто стосуються поборювання тероризму.

Способи захисту права на приватність та сімейні права:

- Активно брати участь у протидії уряду України російській окупації;
- Подати петицію до Парламенту України про продовження діяльності омбудсмена, згідно з Законом про окуповані території;
- Документувати всі порушення ваших прав.

Способи протидії порушенням права на приватність та сімейні права:

- Оскаржувати порушення прав на приватність перед омбудсменом, призначеним Парламентом України;
- Як альтернатива, звернутися до російських судів, щоб оскаржувати конституційність та законність антиекстремістських законів, оскільки Крим є «анексованим» і перебуває під фактичним контролем Російської Федерації;
- Подати позови до російських судів стосовно незаконних обшуків та втручання в приватне та сімейне життя;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевою владою, подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 17 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Статті 32 та 51 Конституції України;
- Статті 23 та 38 Конституції Російської Федерації.

6. *Право на особисту свободу та безпеку*

Право на особисту свободу та безпеку – це право бути вільним від довільного арешту чи затримання, включно з насильницькими зникненнями; наприклад, свободу від політичного ув'язнення, затримання без висування звинувачень, безтермінового домашнього арешту тощо.

Хто має право на особисту свободу та безпеку? Кожна людина

Мати право на особисту свободу та безпеку означає:

- Не бути переслідуваним чи затримуваним органами правопорядку чи служби безпеки без належного та законного обґрунтування;

- Бути захищеним від викрадень та інших форм раптового та насильницького зникнення;
- Займатися власною легітимною підприємницькою діяльністю без політичних залякувань;
- При законному арешті, відразу ж отримувати інформацію про причину арешту та мати офіційно висунені звинувачення в законному суді;
- Бути вільним від необґрунтованих та непередбачуваних обмежень своїх дій з боку держави, наприклад, через необґрунтоване введення комендантської години;
- Мати гарантію, що кожного, хто незаконно арештує, затримує, переслідує чи якимось іншим чином порушує свободу іншої особи, буде затримано та покарано згідно з законом;
- Отримати відповідну компенсацію за незаконне позбавлення або обмеження особистої свободи та безпеки іншою особою.

Можливі обмеження на право на особисту свободу та безпеку:

- Надзвичайний стан;
- Захист свідків.

Державні зобов'язання щодо права на особисту свободу та безпеку:

- Підвищити поінформованість органів правопорядку щодо питань про права громадян на особисту свободу та безпеку;
- Забезпечити функціональну, доступну та компетентну судову систему, щоб арештовані особи були застриманими відповідно до закону та без затримки могли постати перед суддею;
- Ретельно і незалежно розслідувати справи довільних арештів, затримань, переслідувань та насильницьких зникнень;
- Послідовно та неупереджено карати осіб, відповідальних за або співчасних у позбавленні інших осіб особистої свободи чи безпеки, включно зі звільненням офіцерів органів правопорядку, які припустилися порушень;
- Забезпечити адекватну компенсацію жертвам порушень даного права.

Способи захисту права на особисту свободу та безпеку:

- Повідомляти про випадки позбавлення особистої свободи та безпеки представникам органів правопорядку;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу у вищі державні інстанції (наприклад, голові поліції, регіональному голові поліції або суду тощо);
- Повідомляти про порушення омбудсменам (російського та українського), місцевим та національним урядам, а також правозахисним організаціям, особисто або використовуючи «гарячі лінії» чи пошту;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на особисту свободу та безпеку:

- Дії по втіленню громадянських та основоположних прав у місцевих судах, щоб (i) змусити порушників припинити позбавляти жертв особистої свободи та безпеки та (ii) отримати грошову компенсацію;
- У випадку бездіяльності або залежності місцевих судів, подати петицію до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 3 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 9 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 22 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 29 Конституції України.

7. Свобода думки, сумління та віросповідання

Свобода думки, сумління та віросповідання – це право особи мати свою точку зору на факт, погляд чи думку незалежно від точки зору інших, а також право особи сповідувати свою релігію та віру у поклонінні, практиці та дотримуватті звичаїв, наодинці та спільно з іншими, публічно та приватно.

Хто має право на свободу думки? Кожна людина, а також юридичні особи, наприклад релігійні організації

Мати свободу думки означає:

- Висловлювати певне переконання приватно та публічно;
- Мати власну думку та бути вільним від нав'язування іншої думки;
- Бути вільним від покарання за свої власні погляди чи переконання;
- Бути членом релігійної організації;
- Змінювати чи позбуватися членства в релігійній організації;
- Не дотримуватися жодної релігії;
- Організувати, готувати та проводити релігійні зібрання;
- Володіти об'єктами, необхідними для проведення релігійних обрядів;
- Встановлювати релігійні організації, які можуть укладати угоди та займатися юридичними справами

Можливі обмеження свободи думки:

Ніхто не має права обмежувати свободу думки та сумління чи свободу мати або набувати релігію чи переконання за власним вибором. Однак свобода виявляти релігійні переконання може бути обмеженою в наступних випадках:

- Захист громадського порядку;
- Захист здоров'я;
- Захист моралі;
- Захист прав та свобод інших.

Державні зобов'язання щодо свободи думки:

- Не приймати загальну заборону на існування (певних) релігійних організацій;
- Не обмежувати релігійні зібрання без належного юридичного обґрунтування;
- Не вживати адміністративні процедури (наприклад, реєстрацію релігійних організацій) для переслідування релігійних організацій або для їх заборони через приписувані їм адміністративні порушення;
- Визнавати релігійні організації як юридичні особи та давати їм змогу укласти угоди та займатися юридичною діяльністю;
- Не втручатися у внутрішні справи релігійних організацій (наприклад не вимагати урядової згоди на призначення єпископа);
- Закріпити у кримінальному законодавстві положення для захисту свободи думки (наприклад, щодо притягнення до відповідальності осіб, які намагаються перешкодити свободі думки).

Способи захисту свободи думки:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення свободи думки державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу у вищі державні інстанції (голови поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Збирати та зберігати докази порушень даного права;
- Використовувати (бажано в зашифрованому вигляді та/або анонімно) електронні засоби комунікації або соціальні мережі, щоб розповсюджувати релігійні погляди та матеріали;
- Використовувати систему «самвидаву» (тобто саморобної преси), як в часи Радянського Союзу, щоб створювати та розповсюджувати серед населення ті релігійні видання, які є забороненими чи цензурованими владою Криму;
- Організувати «домашні» церкви чи мечеті, які зустрічаються в приватних оселях; такі інституції дозволяють продовжувати релігійне життя (наприклад проведення обрядів) та не стикатися зі обмеженнями з боку влади Криму.

Способи протидії порушенням свободи думки:

- Якщо свобода думки порушується, а державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування, подати цивільний або адміністративний позов до місцевого суду;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами, подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини та/або до Комітету ООН з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 18 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 19 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;

- Стаття 14 Конвенції про права дитини;
- Стаття 35 Конституції України;
- Стаття 28 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 21 Конституції «Республіки Крим» (як федерального суб'єкта Російської Федерації).

8. Свобода слова

Свобода слова гарантує вільне висловлювання поглядів та ідей в усній та письмовій формах, незалежно від засобу інформації.

Хто має право на свободу слова? Кожна людина

Мати свободу слова означає:

- Висловлювати свої погляди приватно та публічно;
- Оформляти та розповсюджувати свої погляди в письмовій формі;
- При бажанні зберігати мовчанку;
- Займатися комерційним мовленням, розповсюджувати свої погляди в вигляді сатири, карикатур та інших гумористичних творів;
- Займатися символічним мовленням (наприклад махати прапором, використовувати певні символи, носити певний стиль волосся чи певний одяг);
- Займатися журналістською діяльністю;
- Отримувати інформацію (наприклад право слухати певні радіо- та телевізійні станції чи читати певні газети).

Можливі обмеження свободи слова:

- Запальні промови, які мають на меті спонукати інших до суспільно небезпечних дій;
- Наклеп;
- Непристойність;
- Засекречена інформація;
- Порушення авторського права;
- Порушення громадського порядку;
- Загроза національній безпеці.

Державні зобов'язання щодо свободи слова:

- Не накладати цензури;
- Не забороняти використання мовлення, яке не підпадає під вищезгадані обмеження;
- Забезпечити нормативно-правову базу для свободи преси (наприклад адміністративні провадження для створення радіо- чи телевізійних станцій, які не зазнають надмірного впливу чи контролю з боку уряду чи особистих/партійних інтересів);

- Закріпити в кримінальному законодавстві та законодавстві про ЗМІ положення щодо захисту свободи слова (наприклад, щодо притягнення до відповідальності осіб, які намагаються перешкодити свободі слова).

Способи захисту свободи слова:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення свободи слова державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам та регулятивним органам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу у вищі державні інстанції (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Збирати та зберігати докази порушень даного права;
- Використовувати (бажано в зашифрованому вигляді та/або анонімно) електронні засоби комунікації або соціальні мережі, щоб висловлювати погляди та переконання, які придушує влада Криму;
- Використовувати систему «самвидаву» (тобто саморобної преси), як в часи Радянського Союзу, щоб створювати та розповсюджувати серед населення ті видання, які цензуруються або забороняються владою Криму.

Способи протидії порушенням свободи слова:

- Якщо відбулося порушення свободи слова, а державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування, подати цивільний чи адміністративний позов до місцевого суду чи регулятивного органу;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини і/або до Комітету ООН з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 19 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 19 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 13 Конвенції про права дитини;
- Стаття 34 Конституції України;
- Стаття 29 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 22 Конституції «Республіки Крим» (як федерального суб'єкта Російської Федерації).

9. Свобода зібрання

Свобода зібрання гарантує право осіб збиратися разом та колективно висловлювати певну ціль чи обговорювати певну проблему в публічному просторі.

Хто має право на свободу зібрання? Кожна людина

Мати свободу зібрання означає:

- Брати участь у зібраннях;
- Організувати та готувати зібрання (наприклад, використовуючи електронні засоби комунікації або роздаючи листівки);
- Бути почутим та зауваженим загальною громадськістю в час зібрання (наприклад право робити зібрання в містах, а не лише незаселених місцевостях).

Можливі обмеження свободи зібрання:

- Зібрання, які загрожують національній або громадській безпеці;
- Зібрання, які заохочують або провокують безпорядки чи скоєння злочинів;
- Зібрання, які поширюють запальні промови, метою яких є спонукати до суспільно небезпечних дій;
- Зібрання озброєних осіб;
- Зібрання, які не дотримуються нормативно-правових чи адміністративних вимог, які стосуються подібних заходів (наприклад, зобов'язання заздалегідь повідомити владу про зібрання).

Державні зобов'язання щодо свободи зібрання:

- Не приймати загальної заборони зібрань, організованих з певною метою або певними організаціями;
- Не обмежувати зібрань без належного юридичного обґрунтування (наприклад не обмежувати зібрання через «спекотну погоду» чи через «порушення сезону літнього відпочинку»);
- Не використовувати нормативно-правових чи адміністративних процедур для переслідування організаторів зібрань та не забороняти зібрання через приписувані організаторам адміністративні порушення;
- Закріпити в кримінальному законодавстві положення щодо захисту свободи зібрання (наприклад, щодо притягнення до відповідальності осіб, які стають на перешкоді свободі зібрання).

Способи захисту свободи зібрання:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення свободи зібрання державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам та регулятивним органам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Збирати та зберігати докази порушень даної свободи;
- На своїх зібраннях використовувати такі символи, які менше привертають увагу владних органів;
- Проводити малі зібрання (бажано у приватному просторі), щоб обмінюватися ідеями та інформацією з іншими членами політичної опозиції, оскільки такі зібрання легше організувати, враховуючи теперішній тиск на свободу зібрання в Криму.

Способи протидії порушенням свободи зібрання:

- Якщо відбулося порушення свободи зібрання, а державні органи відмовляються провести ретельне і незалежне розслідування, подати цивільний або адміністративний позов до місцевого суду чи регулятивного органу;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини та/або до Комітету ООН з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 20 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 21 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 15 Конвенції про права дитини;
- Стаття 39 Конституції України;
- Стаття 31 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 24 Конституції «Республіки Крим» (як федерального суб'єкта Російської Федерації).

10. Право на правду

Право на правду фактично є правом на інформацію про порушення прав людини, особливо найбільш серйозні з них, наприклад, про навмисне вбивство, насильницьке зникнення, катування, незаконне затримання, відмова у справедливому судовому розгляді тощо.

Хто має право на правду? Кожна людина: жертви, їх рідні та громадськість

Мати право на правду означає:

- Мати доступ до інформації про дії та рішення державних органів;
- Мати доступ до ретельного та ефективного розслідування;
- Знати ім'я порушника (це право може бути обмеженим і стосуватися лише жертв);
- Мати гарантію, що винні особи будуть притягнені до відповідальності за скоєні порушення;
- Мати інформацію про місце перебування і долю людей і власності, які пропали безвісти.

Можливі обмеження права на правду:

- Державний чи комерційний секрет;
- Цілісність триваючого розслідування (не чинне після завершення розслідування);
- Доступ до цього права може бути обмеженим у випадку надзвичайної ситуації або за особливих обставин, наприклад, в умовах військової окупації.

Державні зобов'язання щодо права на правду:

- Встановити причину та обставини порушення права;
- Зібрати та зберегти докази порушень даного права;
- Встановити долю та місце перебування жертв;
- Поінформувати жертв та громадськість про результати розслідування;
- У випадку вбивства знайти тіло, якомога скорше повідомити родину та передати їй останки або, якщо це неможливо, розпорядитися останками з належною повагою;
- Ідентифікувати та покарати порушника та поінформувати жертву про цей процес.

Способи захисту права на правду:

- Вимагати дій та інформації від державних органів: поліції, прокурора, судів, органів національної безпеки;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Повідомляти про порушення омбудсменам (російському та українському), місцевому та національному уряду, а також правозахисним організаціям, особисто або використовуючи «гарячі лінії» чи пошту;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права;
- Провести власне розслідування.

Способи протидії порушенням права на правду:

- Відновлення права шляхом домагання інформації та отримання її, а також отримання компенсації через рішення національного суду;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами подати позов на справедливе задоволення проти держави до Європейського суду з прав людини та/або до Комітету ООН з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 24 (2) Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень;
- Стаття 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

11. Право на участь у державному управлінні

Право на участь у державному управлінні – це право повнолітніх громадян що мають право голосу брати участь у праці уряду, наприклад, шляхом самостійного голосування чи реалізації права бути обраним, а також через працю на державній службі та доступ до неї.

Хто має право брати участь у державному управлінні? Не кожний; лише громадяни, які досягли відповідного віку

Мати право на участь у державному управлінні означає:

- Брати участь у процесах обрання місцевих та національних урядовців, реалізовувати активне (право вибирати) та пасивне (право бути обраним) виборче право та брати участь у періодичних, вільних та чесних виборах;
- Мати рівну можливість бути прийнятим на державну службу, незалежно від політичних поглядів;
- Користуватися послугами, які надаються державними та комунальними службами (наприклад водою, електрикою, громадським транспортом тощо) без жодної дискримінації на основі політичних поглядів.

Можливі обмеження права на участь у державному управлінні:

- Надзвичайна ситуація, яка (а) загрожує життю країни, та (б) про яку влада, яка контролює територію, на якій склалася надзвичайна ситуація, публічно повідомила ООН.

Державні зобов'язання щодо права на участь у державному управлінні:

- Встановити процес періодичних, вільних, чесних та гідних довір'я виборів на урядові посади усіх рівнів (від місцевого до національного);
- Визнати та поважати права повнолітніх громадян брати участь у виборах в якості виборців чи кандидатів, незалежно від їх політичних переконань;
- Гарантувати та забезпечувати дотримання недискримінаційних процесів набору на державну службу;
- Забезпечити чесне та справедливе надання державних та комунальних послуг усім громадянам, незважаючи на їх політичні переконання.

Способи захисту права на участь у державному управлінні:

- Мирні вимоги на участь у державній службі (через відкриті листи та представництво до влади).

Способи протидії порушенням права на участь у державному управлінні:

- Подати петицію до ООН, Ради Європи та інших відповідних міжнародних організацій, щоб оскаржити заборону права на участь в управлінні;
- Подати цивільний позов у місцеві суди, щоб отримати судові рішення, яке змусить владу визнавати та поважати право громадян на участь у державному управлінні.

Нормативні акти:

- Стаття 21 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 25 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 32 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 38 Конституції України.

12. Право на свободу від дискримінації та рівність перед законом

Це право користуватися пільгами, які є доступними іншим, без відмінного ставлення до себе на основі раси, статі, кольору шкіри, релігії чи політичних переконань. Це також означає право мати ефективний засіб юридичного захисту проти порушників своїх прав незалежно від статусу порушників.

Хто має право на свободу від дискримінації та рівність перед законом?

Кожна людина

Мати право на свободу від дискримінації та рівність перед законом означає:

- Незалежно від політичних переконань, релігії, статі тощо, мати доступ до захисту усіх основних прав людини, які гарантуються особі відповідним національним та міжнародним правом.

Можливі обмеження права на свободу від дискримінації та рівність перед законом:

- Конституційний та дипломатичний імунітет;
- Надзвичайні ситуації та захист національної безпеки.

Державні зобов'язання щодо права на свободу від дискримінації та рівність перед законом:

- Заборонити дискримінацію на всіх рівнях;
- Засуджувати та карати порушників, незалежно від їх статусу чи приналежності;
- Зобов'язувати органи правопорядку послідовно і неупереджено розслідувати випадки дискримінації;
- Підтримувати компетентну та незалежну судову систему, уповноважену розглядати позови громадян щодо заперечення їх права на рівність перед законом та свободу від дискримінації;
- Підтримувати ефективні механізми для забезпечення дотримання судових санкцій проти осіб чи владних органів, які порушують право на рівність перед законом та свободу від дискримінації.

Способи захисту права на свободу від дискримінації та рівність перед законом:

- У випадку бездіяльності відповідних органів подати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад голові поліції чи регіональному голові поліції або суду тощо);
- Повідомляти про порушення омбудсменам (російському та українському), місцевому та національному уряду, а також правозахисним організаціям, особисто або використовуючи «гарячі лінії» чи пошту;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права;
- Повідомляти про випадки дискримінації та безкарності представникам органів правопорядку.

Способи протидії порушенням права на свободу від дискримінації та рівність перед законом

- Подавати проти порушників позови щодо дотримання громадянських та інших основоположних прав до місцевих судів, щоб отримати судові рішення, яке змусить виявляти недискримінаційне ставлення до жертви у майбутньому та компенсувати жертву за попередню дискримінацію;
- У випадку бездіяльності або залежності місцевих судів, подати петицію до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 2 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 2(1) Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Стаття 19 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 24 Конституції України.

II. Соціальні, економічні та культурні права

1. *Право на власність*

Право на власність – це право мирно користуватися своїми законно надбаними володіннями.

Хто має право на власність? Кожна людина

Мати право на власність означає:

- Мати змогу мирно користуватися своєю власністю;
- Бути захищеним від довільної експропріації чи відчуження своєї власності без справедливої компенсації;
- Мати забезпечений адекватний рівень життя;
- Мати змогу зареєструвати свою власність та заявити право на неї.

Можливі обмеження права на власність:

- Мораторій на придбання сільськогосподарської землі та іншої власності особливого значення для держави;
- Примусове відчуження власності за умов військового чи надзвичайного стану, або інших надзвичайних обставин (наприклад, законне застосування права держави на примусове відчуження приватної власності з належною компенсацією).

Державні зобов'язання щодо права на власність:

- Ввести в дію Закон про окуповані території, який визнає недійсними ті дії місцевих державних органів що не відповідають Конституції;
- Забезпечити жертвам, включно з юридичними особами, у яких було відчужено їх власність, належну компенсацію та/або відновлення власності;
- Надати доступ до Державного реєстру нерухомості та земельних ділянок для законної реєстрації власності та заявлення прав на неї;
- Прискорити дії Фонду захисту депозитів щодо надання компенсації особам, які постраждали від припинення дії Національного Банку України;
- Провести розслідування та запровадити справи проти суддів, офіцерів органів правопорядку та державних службовців, які порушили права громадян та брали участь у незаконній експропріації.

Способи захисту права на власність:

- Активно брати участь у протидії уряду України російській окупації;
- Подати петицію до Парламенту України про продовження активної діяльності омбудсменів згідно з Законом про окуповані території;
- Документувати всі порушення ваших прав;
- Повідомляти про порушення неурядовим організаціям, які працюють у регіоні та зберігати офіційні документи, зокрема ті, які стосуються вашої власності чи володіння;

- Якщо можливо, встановити камери спостереження довкола вашої власності, щоб зібрати докази у випадку її експропріації чи відчуження.

Способи протидії порушенням права на власність:

- Оскаржити порушення права на власність перед омбудсменом, призначеним Парламентом України;
- Звернутися до російських судів з клопотаннями щодо протидії порушенням, оскільки Крим є «анексованим» і знаходиться під фактичним контролем Російської Федерації;
- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими органами подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 11 Міжнародного договору про економічні, соціальні та культурні права;
- Стаття 1 Протоколу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод;
- Статті 13 та 41 Конституції України;
- Стаття 11 Закону України про окуповані території;
- Стаття 35 Конституції Російської Федерації.

2. Право на соціальне забезпечення

Право на соціальне забезпечення – це право на соціальну допомогу, особливо для тих, хто не спроможний працювати через хворобу, неповносправність, материнство, робочу травму, безробіття чи похилий вік.

Хто має право на соціальне забезпечення? Кожна людина, яка відповідає вимогам

Мати право на соціальне забезпечення означає:

- Отримувати державну допомогу у випадку недостатнього доходу від роботи по причині хвороби, неповносправності, материнства, робочої травми, безробіття, похилого віку, або смерті члена сім'ї;
- Отримувати державну допомогу у випадку надто коштовних медичних послуг;
- Отримувати державну допомогу у випадку недостатніх ресурсів на утримання сім'ї, особливо дітей та дорослих що потребують опіки.

Можливі обмеження права на соціальне забезпечення:

- Держава може надавати лише деякі з прав немешканцям країни або тимчасовим мешканцям інших країн (якщо вони не біженці);
- Різні держави можуть мати різні нормативно-правові бази, наприклад одна держава може надавати допомогу у випадку наявності певної хвороби, тоді як інші такої допомоги не надають, або ж держави можуть мати різний пенсійний вік;

- Держава не має достатньо ресурсів, щоб належним чином забезпечити усі права на соціальне забезпечення;
- Інші державні регулювання;
- Обмеження через введення надзвичайного або військового стану.

Державні зобов'язання щодо права на соціальне забезпечення:

- Забезпечити доступ до схеми соціального забезпечення, яка надає необхідний мінімум допомоги усім особам та сім'ям, що допоможе їм досягнути хоча б мінімально необхідного рівня життя;
- Забезпечити право доступу до систем та схем соціального забезпечення на недискримінаційній основі, особливо особам та групам в несприятливому становищі, або маргіналізованим групам;
- Поважати існуючі схеми соціального забезпечення та захищати їх від необґрунтованого втручання та/або узурпації;
- Прийняти та ввести в дію стратегію та план дій щодо національної системи соціального забезпечення;
- Зробити цілеспрямовані кроки до втілення в життя схем соціального забезпечення, особливо тих, які захищають осіб та групи в несприятливому становищі, або маргіналізовані групи;
- Слідкувати за рівнем втілення права на соціальне забезпечення та забезпечувати справедливий форум для слухання та задоволення скарг.

Способи захисту права на соціальне забезпечення:

- При можливості, допомагати тим, хто має обмежений доступ до державних органів, наприклад, неповносправним особам, іномовним особам, мешканцям ізольованих місцевостей;
- Ідентифікувати та звертатися до організацій, які допомагають захистити такі права, наприклад до профспілок, асоціацій пенсіонерів/ветеранів, а також груп допомоги неповносправним;
- Повідомляти про обмеження прав державним органам, уповноваженим захищати це право (омбудсменам, судовим радам, уповноваженим розглядати скарги про невідповідну поведінку державних органів тощо);
- Подавати судові позови, особисті і колективні (якщо останні дозволені законом), проти правопорушень;
- Повідомляти про потенційні та фактичні позбавлення цього права до недержавним та міжнародним організаціям;
- Подавати позови до міжнародних судів;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на соціальне забезпечення:

- У випадку наявності перешкоди особа повинна користуватися будь-якими способами протидії передбаченими внутрішнім законодавством, в судах і несудових органах;

- При відсутності ефективного та незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини;
- Європейський комітет з соціальних прав (ECSR) також може розглядати колективні скарги від певних організацій про порушення Європейської соціальної хартії. Органи ООН також можуть приймати рішення щодо скарг про порушення договорів ООН про права людини, якщо держава погодилася на таку процедуру.

Нормативні акти:

- Стаття 22 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 9 Міжнародного договору про економічні, соціальні та культурні права;
- Стаття 26 Європейської соціальної хартії;
- Стаття 5(е)(iv) Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Стаття 11(1)(е) Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- Стаття 26 Конвенції про права дитини.

3. Право на адекватний рівень життя

Право на адекватний рівень життя – це право на мінімум їжі, одягу та житла для забезпечення відповідного рівня життя.

Хто має право на адекватний рівень життя: Кожна людина

Мати право на адекватний рівень життя означає:

- Мати доступ до відповідної кількості їжі, одягу, медичних послуг та необхідних соціальних послуг;
- Мати забезпечення у випадку безробіття, хвороби, неповносправності, вдовства, похилого віку, чи іншої нестачі у засобах до існування через невідконтрольні особі обставини;
- Мати право на особливу турботу та допомогу у випадках материнства та дитинства; усі діти, народжені в шлюбі чи поза ним, мають користуватися однаковим рівнем соціального захисту.

Можливі обмеження права на адекватний рівень життя:

- Фінансові обмеження держави щодо забезпечення цього права;
- Такі події як війна, природні катастрофи та громадський безпорядок можуть перешкодити державі у забезпеченні цього права.

Державні зобов'язання щодо права на адекватний рівень життя:

- Визнати та внести його у національне законодавство;
- Поважати це право та надавати юридичний захист у випадку його порушення;
- Захищати це право; держави повинні заборонити третім особам чинити дії, які можуть перешкодити ним користуватися;

- Втілити це право шляхом сприяння чи надання захисту у випадку порушення.

Способи захисту права на адекватний рівень життя:

- При можливості допомагати іншим, чиє право було порушено, надаючи їм їжу, одяг, притулок, воду тощо (таким чином розвиваючи культуру взаємодопомоги);
- Звертатися по допомогу до державних органів, особливо тих, які відповідають за соціальне забезпечення;
- Звертатися по допомогу до міжнародних організацій, особливо до тих органів ООН, які відповідають за боротьбу з голодом та бідністю, а також за забезпечення доступу до основних ресурсів;
- Подавати позови проти обмежень до національних та міжнародних судів.

Способи протидії порушенням права на адекватний рівень життя:

- Заявляти про своє право та подавати позови до звичайних судів або інших компетентних органів;
- Отримувати відшкодування, відповідну компенсацію, чи гарантію проти майбутніх порушень;
- При відсутності ефективного чи незалежного механізму ухвалення рішень місцевими судами, подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини;
- Європейський комітет з соціальних прав (ECSR) також може розглядати колективні скарги від певних організацій про порушення Європейської соціальної хартії. Органи ООН також можуть робити рішення щодо скарг про порушення договорів ООН про права людини, якщо держава погодилася на таку процедуру.

Нормативні акти:

- Стаття 25 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 11 Міжнародного договору про економічні, соціальні та культурні права;
- Стаття 16 Європейської соціальної хартії;
- Статті 5(е)(ііі) та 7 Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації;
- Стаття 14(2)(h) Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок;
- Статті 24(2)(с) та 27 Конвенції про права дитини;
- Стаття 28 Конвенції про права неповносправних осіб (CRPD).

4. *Право говорити власною мовою та дотримуватись власної культури*

Право говорити власною мовою та дотримуватись власної культури гарантує меншостям на певній території свободу використання їх мови у приватній та публічній сферах, включаючи усну та письмову комунікацію. Це право також захищає культурні традиції меншостей.

Хто має право говорити власною мовою та дотримуватись власної культури? Кожна людина, особливо етнічні, релігійні, чи мовні меншості та їх члени

Мати право на власну мову та культуру означає:

- Використовувати власну мову у приватній та публічній сферах;
- Дотримуватись власних культурних традицій;
- Отримувати освіту на рідній мові;
- Мати змогу використовувати власну мову в адміністративних та судових процесах.

Можливі обмеження права на мову та культуру:

- Використання офіційної державної мови;
- Захист прав та свобод інших.

Державні зобов'язання щодо права на мову та культуру:

- Створювати прихильні умови для меншостей, щоб вони могли розвивати, поруч з іншим, свої мови та культури;
- Визнавати мову меншості як офіційну та/або захищену мову;
- Надавати мові меншості доступ до політичної, юридичної та адміністративної сфер;
- Дозволяти використання мови меншості у освітній системі;
- Фінансувати проекти по захисту мов та культурних традицій меншостей;
- Закріпити в кримінальному законодавстві положення щодо захисту мовних та культурних прав (наприклад, щодо притягнення до відповідальності осіб, які намагаються перешкодити реалізації цих прав).

Способи захисту права на мову та культуру:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення мовних та культурних прав державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу у вищі державні інстанції (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції або суду тощо);
- Збирати та зберігати докази;
- Викладати українську/кримсько-татарську мову та літературу в неформальних самоорганізованих групах у приватних домівках, якщо викладання цих предметів було скасоване у школах Криму;
- Використовувати електронні засоби комунікації для отримання інформації (наприклад, інтернет-газети, подкасти, телевізійні канали та інші ЗМІ через інтернет) українською та кримсько-татарською мовами, якщо традиційні способи розповсюдження такої інформації обмежуються російською та кримською владою;
- Використовувати систему «самвидаву» (тобто саморобної преси), як в часи Радянського Союзу, щоб створювати та розповсюджувати серед населення видання на мовах меншостей або про культури меншостей, які є цензурованими або забороненими владою Криму.

Способи протидії порушенням права на мову та культуру:

- Якщо відбулося порушення мовних чи культурних прав, а державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування, подати цивільний або адміністративний позов у місцевий суд.

Нормативні акти:

- Стаття 27 Міжнародного договору про громадянські та політичні права;
- Стаття 30 Конвенції про права дитини;
- Стаття 10 Конституції України;
- Стаття 10 Конституції Автономної Республіки Крим (як суб'єкта України);
- Стаття 26 та 68 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 10 Конституції «Республіки Крим» (як федерального суб'єкта Російської Федерації).

5. Право на освіту

Право на освіту гарантує безкоштовну освіту щонайменше на рівні початкової та середньої школи.

Хто має право на освіту? Кожна людина

Мати право на освіту означає:

- Отримувати початкову та середню освіту;
- Отримувати необхідні шкільні підручники.

Можливі обмеження права на освіту:

- Відсутність права на освіту вищу від середньої (наприклад, права відвідувати університет);
- Відсутність права отримувати безкоштовну вищу освіту (наприклад, права отримувати стипендію на відвідування університету).

Державні зобов'язання щодо права на освіту:

- Створювати та підтримувати систему освіти, яка надає безкоштовну освіту щонайменше на рівні початкової та середньої школи;
- Фінансувати та забезпечувати освітні інституції належним чином.

Способи захисту права на освіту:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення права на освіту державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад, голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Збирати та зберігати докази порушень даного права.

Способи протидії порушенням права на освіту:

- Якщо відбулося порушення права на освіту, а державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування, подати цивільний або адміністративний позов у місцевий суд.

Нормативні акти:

- Стаття 26 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 13 Міжнародного договору про економічні, соціальні та культурні права;
- Стаття 2 Першого протоколу Європейської конвенції про права людини;
- Статті 28 та 29 Конвенції про права дитини;
- Стаття 53 Конституції України;
- Стаття 43 Конституції Російської Федерації;
- Стаття 36 Конституції «Республіки Крим» (як федерального суб'єкта Російської Федерації).

6. Право на здоров'я

Право користуватися найвищим досяжним рівнем фізичного та психічного здоров'я що сприяє життю з гідністю

Хто має право на здоров'я: Кожна людина

Мати право на здоров'я означає:

- Мати доступ до медичних послуг;
- Мати доступ до охорони здоров'я та медичної опіки;
- Отримувати послуги в рамках оздоровчих програм Світової організації здоров'я (WHO);
- Мати доступ до оздоровчих послуг для корінних народів, які відповідають їх культурі та враховують традиційну практику профілактичного лікування та зцілення;
- Мати доступ до інформації про здоров'я та добробут сім'ї, включно з порадами щодо планування сім'ї;
- Мати доступ до оздоровчих об'єктів, виробів (включно з необхідними ліками) та послуг, особливо для вразливих та маргіналізованих груп;
- Отримувати особливі послуги для неповносправних осіб;
- Мати доступ до необхідного харчування що є достатньо поживним та безпечним;
- Мати доступ до елементарного притулку, житла та санітарних умов, а також до відповідного запасу безпечної питтєвої води;
- Мати доступ до інформації та профілактики, лікування та контролю епідемічних та ендемічних захворювань, включно з ВІЛ/СНІД;
- Мати доступ до медичного страхування та страхування на життя;
- Отримувати опіку кваліфікованих медичних фахівців;
- Мати доступ до послуг у зв'язку з станом психічного здоров'я чи зловживання алкоголем чи наркотиками.

Можливі обмеження права на здоров'я:

- Недобровільне ув'язнення (лише якщо інтереси охорони здоров'я громадськості старанно збалансовані з інтересами окремого пацієнта);
- Обмеження у зв'язку з надзвичайним чи військовим станом.

Державні зобов'язання щодо права на здоров'я:

- Поважати право на здоров'я;
- Надавати доступ до медичної опіки;
- Забезпечити право доступу до оздоровчих об'єктів, виробів та послуг на не-дискримінаційній основі, особливо для вразливих та маргіналізованих груп, або осіб похилого віку;
- Утримуватися від заперечення чи обмеження рівного доступу для усіх осіб, включно з в'язнями та затриманими, меншостями, нелегальними іммігрантами та особами, які прагнуть політичного притулку, до профілактичних, лікувальних чи паліативних послуг;
- Утримуватися від дискримінаційних практик на рівні державної політики;
- Утримуватися від нав'язування дискримінаційних практик що стосуються здоров'я та потреб жінок;
- Забезпечити, щоб право на здоров'я не обмежувалося і не скорочувалося.

Способи захисту права на здоров'я:

- Повідомляти про потенційні та фактичні порушення права на здоров'я державним органам: поліції, прокуратурі, судам, омбудсменам;
- У випадку їх бездіяльності подати скаргу до вищих державних інстанцій (наприклад голові поліції, регіональному голові поліції чи суду тощо);
- Завжди подавати скарги у письмовому вигляді, наполягати на тому, щоб ваші свідчення були письмово оформлені, відмовлятися від усних скарг;
- Збирати та зберігати докази порушень даного права;
- Використовувати (бажано у зашифрованому вигляді та/або анонімно) електронні засоби комунікації та соціальні мережі для розповсюдження інформації та/або матеріалів про порушення даного права;
- Звертатися до українських та міжнародних правозахисних організацій, які працюють з порушеннями права на здоров'я;
- Подати скаргу до омбудсменів (українського та російського);
- Намагатися отримати особливе парламентське слухання по цьому питанню в Парламенті України, у спеціально призначеному для цього комітеті.

Способи протидії порушенням права на здоров'я:

- Якщо відбулося порушення права на здоров'я, а державні органи відмовляються проводити ретельне та незалежне розслідування, подати цивільний або адміністративний позов до місцевого суду;

- При відсутності ефективного та незалежного ухвалення рішень місцевими судами, подати позов проти держави до Європейського суду з прав людини та/або Комітету ООН з прав людини.

Нормативні акти:

- Стаття 25 Універсальної декларації прав людини;
- Стаття 12 Міжнародного договору про економічні, соціальні та культурні права;
- Стаття 24 Конвенції про права дитини;
- Стаття 25 Конвенції про права неповносправних осіб (CRPD);
- Стаття 49 Конституції України;
- Стаття 41 Конституції Російської Федерації.

Перелік контактів

Українські урядові агенції:

«Гаряча лінія» уряду
0 800 507 309
+38 (044) 284 19 15 (з-за кордону)

Спеціальна «гаряча лінія» для внутрішніх біженців
0 800 507 309

Державна міграційна служба України, центр зв'язку для осіб, які мешкають (є зареєстрованими) в Автономній Республіці Крим (АРК) - <http://dmsu.gov.ua/informatsiya-dlya-krimchan>
+38 (044) 278 50 30

Міністерство юстиції України, центр зв'язку для осіб з АРК
<http://www.minjust.gov.ua/hotline>
486 71 56

Інформаційна платформа (пошук роботи та житла)
<http://www.vpo.gov.ua>

Представник Президента України в Автономній Республіці Крим
<http://www.ppu.gov.ua/>
+38 (0552) 49 59 39

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Український омбудсмен)
<http://www.ombudsman.gov.ua/>

Е-пошта: hotline@ombudsman.gov.ua
Скайп: [Ukraine.ombudsman](https://www.skype.com/name/lookup/details?contactid=Ukraine.ombudsman)
«Гаряча лінія»: +38 (044) 253 75 89;
0 800 50 17 20

Кримські та російські урядові агенції:

Уповноважений з прав людини в Російській Федерації
<http://ombudsmanrf.org/>
Тел.: +7 495 607 19 22

Рада при Президенті РФ по розвитку громадянського суспільства та прав людини
<http://president-sovet.ru/>
Е-пошта: fedotov_MA@gov.ru
Тел.: 8 (495) 606 41 84
Факс: 8 (495) 606 48 55

Кримський уряд
<http://rk.gov.ru/>
Тел: 534-111, 534-133, 534-144,
+7 (978) 000 00 00

Місцеві правозахисні організації:

Українська Гельсінська спілка з прав людини
<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1400157673>
+380 44 417 41 18

Московська Гельсінська спілка
<http://www.mhg.ru/>
Е-пошта: mhg@mhg.ru

Кримська польова місія з прав людини
<http://crimeahr.org/>
Е-пошта: mission@crimeahr.org
Сімферополь: +38 099 13 41 96
Київ: +38 099 13 41 96
Москва: +38 099 13 41 96

Центр інформації про права людини
<http://humanrights.org.ua/>
Е-пошта: iv@humanrights.org.ua
Тел: +38 067 502 08 01

Майдан закордонних справ
<http://mfaua.org/>
Київ, вул. Михайлівська 22А
Офіс 81 (5-ий поверх)
Е-пошта: office@mfaua.org
Тел.: +380 44 279-40-35

Харківська правозахисна група (ХПГ)
www.khpg.org
Вул. Іванова, 27/кв.4, 61002, Харків,
Україна
листи: п/с 10430, 61002, Харків, Україна
Тел./Факс: +38 (057) 700 67 71

Всеукраїнська громадська організація
«Комітет виборців України»
Україна, 04071, Київ-071, п/с 56
Тел./Факс: +38 (044) 425-21-66, +38 (044)
425-23-01, +38 (044) 425-37-20
Е-пошта: cvu@cvu.kiev.ua

Конгрес національних громад України
Вул. Волоська, 8/кв.5, 04070, Київ,
Україна
Тел./Факс: 38(044) 248 36 70
Тел: 38(044) 425 97 57/58/59/60
Е-пошта: knou@ukr.net

Міжнародні правозахисні організації:

Верховний комісар ООН з прав людини
Круглодобова «гаряча лінія» для звітування про порушення прав людини
Женева, Швейцарія 41-22-917-0092
www.ohchr.org

Рада Європи
Офіс Комісара з прав людини
67075 Strasbourg Cedex, France
<http://www.coe.int/en/web/commissioner>
+33 (0)3 88 41 34 21
+33 (0)3 90 21 50 53
commissioner@coe.int

Міжнародна амністія (Amnesty International)
contactus@amnesty.org
+44-20-741-355-00
+44-20-795-611-57

Американська асоціація юристів (American Bar Association)
1050 Connecticut Avenue, NW,
Suite 450
Washington, DC 20036, USA
Тел.: +1 202 662 1950
Факс: +1 202 662 1597
Е-пошта: rol@americanbar.org

Інститут «Право громадських інтересів» (*PILnet*)
Вул. Маросейка, 9/2с8, офіс 34
101000 Москва, Росія
Тел: +7 (495) 628 00 20
Факс: +7 (495) 661 49 21

Захист прав людини (Human Rights Watch)
Адреса: Avenue des Gaulois, 7
1040 Brussels, Belgium

Тел: +32-2-732-2009
Факс: +32-2-732-0471

Червоний Хрест
520 West 49th Street
New York, NY 10019
Тел.: (877) 733-2767
Факс: (212) 875-2309

Права людини перш за все
(Human Rights First)
75 Broad St, 31st Floor
New York, NY 10004
Тел.: (212) 845 5200
Факс: (212) 845 5299

Гуманність в дії (Humanity in Action)
usa@humanityinaction.org
601 West 26th Street, Suite 325
New York, NY 10001
Тел.: +1 (212) 828-6874
Факс: +1 (212) 704-4130

Фундації «Відкрите суспільство»
(Open Society Foundations)
224 West 57th Street
New York, NY 10019
United States
Тел.: +1-212-548-0600
Факс: +1-212-548-4600

Дім свободи (Freedom House)
info@freedomhouse.org
Тел.: +1-202-296-5101
Факс: +1-202-293-2840
Вебсайт: <https://freedomhouse.org>
Офіс у Вашингтоні:
1850 M Street NW, Floor 11
Washington D.C. 20036
Офіс у Нью-Йорку:
120 Wall Street, Fl. 26
New York, NY 10005

Світова організація проти тортур
ОМСТ Europe
Rue Stevin 115
1000 Brussels
Тел./Факс: +32 2 218 37 19
Е-пошта: omcteuropa@omct.org

Репортери без кордонів
Міжнародний секретаріат
CS 90247
75083 PARIS CEDEX 02, France
Тел.: +33 1 44 83 84 84
Європейське бюро: europe@rsf.org
Вебсайт: <https://en.rsf.org/>

Міжнародна робоча група з питань
корінних народів
(International Work Group for
Indigenous Affairs)
Classensgade 11 E
DK 2100 Copenhagen
Denmark
Тел.: (+45) 35 27 05 00
Факс: (+45) 35 27 05 07
Е-пошта: iwgia@iwgia.org

Міжнародна реабілітаційна рада для
жертв тортур
Європейський центр в Копенгагені
Vesterbrogade 149, building 4, 3rd floor
1620 Copenhagen V
Denmark
Тел.: +45 44 40 18 30
Факс: +45 44 40 18 54
Е-пошта: irct@irct.org
Вебсайт: www.irct.org

Міжнародна комісія юристів
P.O. Box 91, Rue des Bains 33
1211 Geneva 8
Тел.: +41 (0)22 979 38 00
Факс: +41 (0)22 979 38 01
Е-пошта: info@icj.org

